

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM XLIX

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

NICOLAE GUDEA - Cluj-Napoca

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

ILIE LASCU - secretar de redacție

RADU OTA - membru

CONSTANTIN INEL - membru

GENU POP - webmaster

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriiialba.ro; www.anuarulapulum.ro

© 2012 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

XLIX

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXII

Tehnoredactare: ILIE LASCU

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA

Textele nepublicate nu se restituie.

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

STUDII – STUDIES

GHEORGHE LAZAROVICI, CORNELIA-MAGDA LAZAROVICI, BOGDAN CONSTANTINESCU, Despre analizele pieselor de aur din atelierul de bijuterii de la Cheile Turzii – Peștera Caprelor/Peștera Ungurească.....	1
<i>About the analyses of golden artifacts from jewelry workshop at Cheile Turzii /Peștera Caprelor-Peștera Ungurească.....</i>	9
MARIUS CIUTĂ, ANTONIU MARC, Locuirea Decea Mureșului de la Șeușa „Gorgan” (com. Ciugud, jud. Alba).....	13
<i>The Decea Mureșului habitation from Șeușa - „Gorgan” (com. Ciugud, Alba County).....</i>	32
GABRIEL BĂLAN, RADU OTA, Situl arheologic de la Micești - Cigaș (mun. Alba Iulia, jud. Alba).....	41
<i>Archaeological site at Micești – Cigaș (Alba Iulia city, Alba county)</i>	58
BEATRICE CIUTĂ, Contributions to the reconstruction of vegetal diet of Cehăluț-Hajdúbagos communities	63
<i>Contribuții la reconstituirea dietei vegetale a comunităților Cehăluț-Hajdúbagos.....</i>	68
ILIE LASCU, Gropi rituale descoperite în așezarea din prima vârstă a fierului de la Alba Iulia „Recea”.....	73
<i>Ritual pits discovered in the Early Iron Age settlement from Alba Iulia „Recea”.....</i>	81
DOINA BENEĂ, Aspecte militare ale organizării provinciei Dacia pe râul Mureș.....	85
<i>Einige Bemerkungen über die Militärorganisation der Provinz Dacia auf dem Fluss Mureș</i>	98
RADU CIOBANU, Un zeu enigmatic la Apulum: Syrgastos – Pataros - <i>TEIANΩN</i>	103
<i>Un dieu énigmatique à Apulum: Syrgastos – Pataros - TEIANΩN..</i>	107
DANIELA CIUGUDEAN, Another Roman grave with military equipment from Apulum.....	109
<i>Un alt mormant cu echipament militar roman de la Apulum.....</i>	122
LIANA OȚA, Ceramica lucrată cu mâna din mormintele din Moesia Inferior.....	131
<i>Hand-made pottery found in graves from Moesia Inferior.....</i>	140

AUREL DRAGOTĂ, GEORGE TOMEGEA, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, MATEI DRÎMBĂREAN, Materialul numismatic descoperit în necropola de la Pîclișă- „La Izvoare” (mun. Alba Iulia, jud. Alba).....	147
<i>Numismatic material discovered in the necropolis from Pîclișă – ”La Izvoare” (Alba Iulia city, Alba County).....</i>	154
DEZBATERI – DEBATES	
CRISTIAN IOAN POPA, Inelul de devoțiune de la Vinerea și problema inelelor marianice medievale.....	157
<i>The Devotional Ring from Vinerea and the Virgin Mary Monogram Rings in the Middle Age.....</i>	184
RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS	
DAN ANGHEL, Tehnici de prelevare utilizate pentru salvarea optimă a obiectelor de patrimoniu.....	191
<i>On-site sampling techniques used for optimal salvation of heritage objects.....</i>	196
Lista autorilor	199

GROPI RITUALE DESCOPERITE ÎN AȘEZAREA DIN PRIMA VÂRSTĂ A FIERULUI DE LA ALBA IULIA „RECEA”

ILIE LASCU
Muzeul Național al Unirii

Cuvinte – cheie: Alba Iulia, Transilvania, cultura Gáva, chirpici, groapă rituală, vas ceramic, prima vârstă a fierului.

Key-words: Alba Iulia, Transylvania, Gáva culture, adobe, ritual pit, ceramic pot, Early Iron Age.

În cadrul cercetărilor arheologice preventive, efectuate de o echipă de arheologi din cadrul Muzeului Național al Unirii, în perioada 2003 – 2009, în cadrul sitului de la Alba Iulia „Recea” (Monolit), a fost descoperit un nou sit pe harta arheologică a orașului Alba Iulia¹. Au fost descoperite complexe și materiale arheologice din mai multe perioade istorice, începând cu bronzul timpuriu și terminând cu perioada medievală timpurie.² Situl este amplasat pe partea stângă a drumului județean Alba Iulia – Pâclișa, pe prima terasă a râului Mureș și pe panta care face legătură între aceasta și a doua terasă a râului (pl. I/1). Cu această ocazie dorim să aducem în discuție complexe rituale în care este depus chirpici, din sit, descoperite în cadrul cercetărilor din anii 2003-2006. Au fost descoperite șase complexe care, datorită inventarului sau a modului de organizare al acestuia, pot fi considerate gropi cu caracter special; dintre acestea, în patru dintre cazuri a fost observată o „sigilare” a inventarului cu chirpici, printre care și o groapă cu depuneri de oase umane³, cu alte ocazii au fost prezentate două dintre aceste complexe; o groapă cu depuneri de vase⁴ și o groapă în care a fost depus un sceptru de corn⁵. Având în vedere prezentarea complexului cu o altă ocazie, vom face trimitere doar la situațiile în care chirpiciul este prezent în complexe. În urma cercetărilor arheologice preventive, în cadrul sitului, s-au conturat două arii de locuire în care au fost descoperite complexe arheologice din perioada timpurie a primei vârste a fierului. Complexele care constituie subiectul prezentei lucrări sunt amplasate în aria vestică de locuire, arie în care au fost observate locuiri successive din HaA până în HaC.

¹ Situl a intrat în literatura de specialitate cu denumirea de „Dealul Furcilor – Monolit” dar considerăm că este mult mai utilă folosirea denumirii de Alba Iulia „Recea”.

² Moga et al 2004; 2005; 2006; 2007; Bălan 2009, p. 1.

³ Gheorghiu, Lascu 2011.

⁴ Lascu 2012.

⁵ Lascu, Gheorghiu 2009.

Descrierea descoperirilor

Au fost descoperite trei complexe în care este depus chirpici, două dintre acestea fiind de mici dimensiuni. În două dintre cazuri au fost descoperite depuneri de vase, fiind observat un caz în care a fost depus un singur vas (Gr5). La o singură groapă rituală inventarul nu este constituit din material ceramic, ci din cinci „căței de vatră” (Gr4).

Gr3 (C90) groapă rituală, săpată în formă de clopot (pl. II/1, 2), descoperită în caroul 1 al secțiunii S068/2005. A fost conturată la 1,05 m și se adâncește până la 1,7 m față de nivelul actual de călcare. Avea diametrul la gură de 0,8 m și diametrul fundului de 1,62 m. În partea superioară a fost descoperit un sol negru amestecat cu cenușă și cu fragmente de chirpici. Sub acest strat a fost observată o masă compactă de chirpici, depusă până pe fundul gropii, unde a fost descoperit un vas sac depus în cant. A fost observată „purificarea” prin foc a gropii și a unei părți a inventarului; avem aici în vedere vasul sac depus în cant, care prezintă urme de ardere secundară pe aproape întreaga sa suprafață, exceptând zona care a fost în contact direct cu solul. Pe lângă constatarea că vasul a fost depus întreg, trebuie menționat și faptul că a fost depus probabil gol, în el intrând chirpici. Alături de vasul sac menționat mai sus (pl. III/2), din inventar mai făceau parte fragmente ceramice (pl. IV), la restaurare fiind întregită o jumătate de vas bitronconic (pl. III/1), care prezintă urme de ardere secundară, precum și fragmente de căței de vatră. Menționăm că în cazul vasului bitronconic nu toate fragmentele sunt arse secundar, iar gradul de ardere diferă de la un fragment la altul.

Gr4 (C94) groapă rituală, de formă circulară (pl. II/3 - 6), descoperită în caroul 9-10 al secțiunii S071/2005. Avea diametrul la gură de 0,7 m. A fost descoperită la 0,55 m și se adâncește până la 1,15 m față de nivelul actual de călcare. Complexul s-a conturat ca o aglomerare de chirpici depus în solul negru, fără să se distingă dimensiunea exactă a gropii. La secționare a fost descoperit în interior, între - 0,55 și - 0,8 m, o mare cantitate de chirpici. Bulgării de chirpici au dimensiuni de 20-30 cm și păstrează urmele de împletitură de nuiele și de la bârnele de lemn. Sub acest strat compact de chirpici, între - 0,8 și - 1,15 m, au fost descoperiți cinci „căței de vatră”, patru depuși întregi iar unul fragmentar (pl. II/3), fiind sesizat și un număr foarte mic de fragmente ceramice canelate. Nu a fost descoperit material osteologic.

Gr5 (C103) groapă rituală, de formă circulară (pl. I/2-4), descoperită în caroul 7 al secțiunii S074/2005. Groapa avea diametrul la gură de 0,6 m. A fost conturată la 0,55 m și se adâncește până la 0,9 m față de nivelul actual de călcare. Complexul s-a conturat sub forma unei aglomerări de chirpici depus în solul negru. La secționare a fost descoperită, depusă în interior, o mare cantitate

de chirpici, identificată între -0,55 și -0,85 m. Bulgării de chirpici au dimensiunile de 20-30 cm și păstrează urmele de la împletitura de nuiele și de la bârnele de lemn. Sub acest strat compact de chirpici, între -0,85 și -0,9 m, într-un sol negru, a fost descoperită o ceașcă cu toartă supraînălțată spartă în groapă (pl. I/3, 5). Nu au fost descoperite alte materiale ceramice sau material osteologic.

Inventarul arheologic

Doar pentru groapa din secțiunea S068 se poate face o încercare de încadrare cronologică, datorită materialului ceramic descoperit. Pentru celelalte două complexe se poate doar preciza că materialul din complexe aparține locuirii de tip Gáva din sit.

Materialul ceramic

Inventarul gropii rituale Gr3

Ceașcă cu toartă supraînălțată, corp tronconic, ușor rotunjit spre fund și buză, care este răsfrântă spre exterior; fundul este prevăzut cu un umbo (pl. I/5). Este realizată din pastă fină, de culoare neagră, nedecorată, având ca degresant nisip fin.

Inventarul gropii rituale Gr5

1. Vas bitronconic (pl. III/1), descoperit fragmentar, realizat din pasta semifină, ars secundar, decorat pe corp cu caneluri în ghirlandă asociate cu mici proeminente; prezintă bicromia roșu la interior – negru la exterior și are ca degresant cioburi pisate.

2. Fragment de vas provenind de la gâtul unui vas bitronconic, decorat cu caneluri orizontale (pl. IV/11); prezintă bicromia roșu la interior – negru la exterior și are ca degresant pietricele.

3. Fragment de vas, provenind de la buza unui vas bitronconic (pl. IV/9), realizat din pastă semifină, ars secundar; prezintă bicromia roșu la interior – negru la exterior și are ca degresant cioburi pisate. Acest fragment ar putea proveni de la vasul bitronconic prezentat mai sus.

4 – 6. Fragmente provenind de la cești tronconice (pl. IV/1-3), realizate din pastă fină, de culoare neagră, degresant nisip.

7. Fragment provenind de la buza unei străchini invazată (pl. IV/8), realizată din pastă semifină având ca degresant nisip, de culoare castanie. Este decorată cu caneluri oblice pe buză.

8 – 9. Fragmente provenind de la buza unor străchini cu corp tronconic (pl. IV/5, 6), realizate din pastă semifină, de culoare neagră. Un exemplar este decorat cu caneluri oblice pe buză.

10. Fragment provenind de la un castron (pl. IV/10), realizat din pastă semifină, de culoare cărămizie. Este foarte puternic ars secundar. Este prevăzut cu o toartă sub buză.

11. Vas sac descoperit întreg, realizat din pastă semifină (pl. IV/III/2), cu puternice urme de ardere secundară, cu pereții tronconici. Vasul este decorat cu patru proeminente conice plasate sub buză.

12. Fragment provenind de la buza unui vas sac (pl. IV/7), realizat din pastă grosieră, de culoare cărămizie, având ca degresant cioburi pisate. Este decorat cu o proeminență conică.

13. Fragment provenind de la un vas miniatural (pl. IV/4), realizat din pastă fină, de culoare neagră, având ca degresant nisip fin.

Interpretarea inventarului

Din punct de vedere tipologic, vasele bitronconice, corespunde tipului *Ia* din tipologia propusă pentru ceramica din așezarea fortificată de la Teleac⁶, tipului 2 al vasului bitronconic din tipologia propusă pentru ceramica din așezarea de la Mediaș⁷ și cu varianta A a vaselor bitronconice din tipologia propusă pentru descoperirile din Moldova⁸. Este varianta vasului bitronconic cu cea mai mare răspândire în descoperirile din prima vârstă a fierului din Transilvania. Doar pentru exemplarele din HaC și D sunt menționate schimbări morfologice, ceea ce face să apară și schimbări la tipurile de vase folosite⁹. Această variantă este cea mai răspândită în descoperirile din Transilvania, fiind specifică întregii perioade timpurii a primei vârste a fierului.

În cadrul vaselor bitronconice din tipul *Ia* se observă o modificare a decorului pe parcursul Hallstattului timpuriu. Apariția canelurilor orizontale pe gâtul vaselor bitronconice trebuie considerat un element care indică o datare timpurie. Vase bitronconice din acest tip, decorate cu caneluri orizontale pe gât și caneluri verticale pe corp, au fost descoperite la Cicău¹⁰, Ghidșfalău¹¹, Mediaș „Cetate” și „Gura Câmpului”¹², Oarda „Bulza II”¹³, Porumbenii Mari „Partea Cetății”¹⁴, Sîncrăieni¹⁵, Tușnad¹⁶ și Valea lui Mihai¹⁷ sau cu caneluri în ghirlandă pe corpul vaselor la Bogata „Bercul Țărcilor”¹⁸. Din așezarea fortificată de la Teleac provine un singur exemplar decorat în această manieră,

⁶ Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 80.

⁷ Pankau 2004, p. 53.

⁸ László 1994, p. 75-77.

⁹ Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 80.

¹⁰ Winkler, Takács 1980, fig. 24/1.

¹¹ Székely 1994, p. 13, pl. II/1.

¹² Zaharia 1965, fig. 9/5; Pankau 2004, pl. 2/2; 21/5; 36/6, 8.

¹³ Gheorghiu, Lascu 2001, pl. 1/1.

¹⁴ Nagy, Körösfői 2009, pl. 3/2.

¹⁵ Preda 1960, fig. 7/4.

¹⁶ Székely 1994, p. 13, pl. II/3.

¹⁷ László 1973, fig. 3/7.

¹⁸ Berciu, Berciu 1945, fig. 14/3; 16/20.

dar acesta nu are o poziție stratigrafică clară, precizându-se că provine din vechile săpături¹⁹. În Ungaria vase bitronconice cu gâtul canelat au fost descoperite la Biharugra²⁰, Gávavencsellő²¹, Mezökovácsháza²², Nagykálló „Telekoldan”²³ și Szentés - Belsőecser²⁴.

Pentru ceștile tronconice, în literatura de specialitate, antecedentele formei sunt menționate în descoperirile din bronzul târziu, fiind folosită inclusiv în HaD, și sunt considerate fără valoare cronologică²⁵. Corespunde tipului *Via* din tipologia propusă pentru ceramica din situl de la Teleac²⁶, tipului *I* al ceștilor din tipologia propusă pentru situl de la Mediaș²⁷ și tipului *D* de ceașcă din tipologia propusă pentru descoperirile din Moldova²⁸. Forma își găsește analogii în descoperirile de la Augustin „Tipia Ormenișului”²⁹, Baciș³⁰, Cicău³¹, Mediaș „Cetate”³² și „Gura Câmpului”³³, Teleac³⁴, Tilișca³⁵ și în Moldova la Grănicești³⁶.

Strachina cu buză invazată corespunde tipului *IVb* din tipologia propusă pentru fortificația de la Teleac³⁷, variantei *I* a străchinilor, din tipologia propusă pentru situl de la Mediaș³⁸ și tipului *A* al străchinilor din tipologia propusă pentru descoperirile din Moldova³⁹. Acest tip de vas nu cunoaște modificări semnificative în ceea ce privește forma, valoarea cronologică fiind dată de decorul prezent pe vase.

Străchinile tronconice corespunde tipului *IVc* din tipologia propusă pentru ceramica din așezarea de la Teleac⁴⁰ și tipului 2 al străchinilor din

¹⁹ Ciugudean 2009, pl. I/8.

²⁰ Kemenczei 1984, pl. CXXV/23.

²¹ Kemenczei 1984, pl. CXXIX/1.

²² Kemenczei 1984, pl. CXXV/1.

²³ Kemenczei 1982, pl. 10/1, 2, 4, 5.

²⁴ Szabó 2004, pl. 10/14.

²⁵ Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 88.

²⁶ Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 88.

²⁷ Pankau 2004, p. 63.

²⁸ László 1994, p. 81.

²⁹ Ursuțiu 2006, pl. VIII/7; IX/3, 8.

³⁰ Kalmar 1987, fig. 3/6.

³¹ Winkler, Takács 1980, fig. 23/1.

³² Pankau 2004, pl. 9/6; 27/3, 4; 29/19.

³³ Pankau 2004, pl. 41/8.

³⁴ Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, fig. 31/2; 38/6-10.

³⁵ Lupu 1989, pl. 3/8.

³⁶ László 1994, fig. 36/1, 2.

³⁷ Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 84-86.

³⁸ Pankau 2004, p. 61-62.

³⁹ László 1994, p. 71-72.

⁴⁰ Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 86.

tipologia propusă de C. Pankau pentru ceramica de la Mediaș⁴¹. Este o variantă fără valoare cronologică, astfel de străchini fiind descoperite la Teleac în toate cele trei niveluri de locuire, observându-se doar o evoluție a decorului dar nu și a formei vasului⁴².

Castronul descoperit în complex corespunde variantei *b* a castroanelor, din cadrul tipologiei propusă pentru așezarea de la Teleac⁴³ și variantei *E* a străchinilor și castroanelor din tipologia propusă pentru descoperirile de la Grănicești⁴⁴.

Vasul sac corespunde tipului *IIIb* din tipologia propusă pentru așezarea fortificată de la Teleac⁴⁵, variantei 3 a vasului sac din tipologia propusă pentru așezarea de la Mediaș⁴⁶ și variantelor *A* și *B* ale vasului în formă de sac din tipologia propusă pentru descoperirile din Moldova⁴⁷. Forma își găsește analogii în descoperirile de la Augustin „Tipia Ormenișului”⁴⁸, Ciceu - Corabia⁴⁹, Mediaș „Cetate”⁵⁰ și „Gura Câmpului”⁵¹, Porumbenii Mari⁵², Sighișoara „Dealul Viilor”⁵³, Subcetate⁵⁴, Șimleul Silvaniei „Observator”⁵⁵ și „Ștrandul Termal”⁵⁶, Șona⁵⁷, Tilișca⁵⁸, Teleac⁵⁹ și în Moldova la Grănicești⁶⁰.

Ceașca descoperită în interiorul gropii rituale Gr3 nu oferă elemente de datare în ceea ce privește forma, putând fi datată pe parcursul locuirii Gáva din sit. Inventarul complexului Gr5 este compus în principal din materiale ceramice care au o lungă evoluție în cadrul locuirii Gáva din Transilvania. După cum se poate observa, în cele precizate mai sus, pe un singur fragment ceramic se observă un element de decor care evoluează doar la începutul locuirii Gáva, acesta fiind canelura orizontală pe gâtul vaselor bitronconice. Prezența canelurilor pe gâtul vaselor bitronconice, atât a celor orizontale cât și a celor în

⁴¹ Pankau 2004, p. 62.

⁴² Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 86.

⁴³ Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 87.

⁴⁴ László 1994, p. 72.

⁴⁵ Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 83.

⁴⁶ Pankau 2004, p. 56.

⁴⁷ László 1994, p. 68-69.

⁴⁸ Ursuțiu 2006, pl. XX/12-15; XXI/4-8.

⁴⁹ Vasiliev 1995, fig. 7/7; 11/6, 8-10.

⁵⁰ Zaharia 1965, fig. 7/14; Pankau 2004, pl. 12/5; 24/10, 11; 25/1; 29/5, 6; 33/5, 6.

⁵¹ Pankau 2004, pl. 39/1, 7, 8, 10.

⁵² Székely 1966, pl. VI/5; Nagy, Körösfői 2009, pl. 6/3-5.

⁵³ Boróffka, Boróffka 2006, fig. 1083/3, 4, 6, 9; 1085/6, 7; 1086/10.

⁵⁴ Vasiliev 1995, fig. 11/1.

⁵⁵ Sana 2006, pl. 7/1, 2.

⁵⁶ Sana 2006, pl. 7/3-6.

⁵⁷ Vasiliev 1995, fig. 5/9.

⁵⁸ Lupu 1989, pl. 3/9; 4/15; 5/1, 5.

⁵⁹ Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, fig. 31/19, 20; 33/1-6, 8, 9, 11.

⁶⁰ László 1994, fig. 14; 15; 17; 18.

ghirlandă, sunt motive considerate de datat doar la începutul locuirii Gáva din Transilvania⁶¹. Considerăm că prezența fragmentului de vas bitronconic decorat cu caneluri orizontale pe gât constituie un bun argument pentru datarea complexului după mijlocul HaA2 și până la mijlocul HaB1.

Interpretarea descoperirilor

Pentru cercetările din spațiul intracarpatic sunt menționate gropi rituale în care a fost observată o umplutură de chirpici, cum este cazul gropilor cu depuneri de copii de la Alba Iulia „Recea”⁶², Baci⁶³ și Teleac⁶⁴. O groapă căpăcuită cu chirpici, săpată în formă de clopot, a fost descoperită în așezarea de la Cernat⁶⁵.

O groapă căpăcuită cu chirpici, aparținând descoperirilor de tip Basarabi, a fost descoperită în Banat la Valea Timișului „Rovină”. În interiorul gropii era depus un craniu de cal. M. Gumă interpretează descoperirea ca fiind o depunere rituală legată de purificarea sau consacrarea unor locuințe sau gropi⁶⁶. O interpretare diferită a complexului de la Valea Timișului „Rovină” o are A. Ursuțiu, care, în momentul publicării materialelor de la Bernadea, face referire la acest complex, pe care-l leagă de un cult al fertilității/fecundității⁶⁷.

O groapă în care este asociat chirpici cu un craniu de bovidu a fost descoperită în imediata vecinătate a sitului de la Alba Iulia „Recea” pe platoul „Dealul Furcilor”, la aproximativ 150 de m nord de sit⁶⁸.

O posibilă căptușire a pereților gropii cu chirpici a fost observată în cazul unei gropi descoperite la Sărățel, despre care se precizează că era de formă ovală și avea pereții căptușiți cu „lipitură arsă”⁶⁹.

Gropi cu depuneri de oase umane sunt menționate în trei dintre siturile în care au fost descoperite materiale arheologice din prima vârstă a fierului. În așezarea fortificată de la Teleac au fost descoperite două gropi cu depuneri de schelete de copii și chirpici⁷⁰. Un alt punct în care a fost descoperită o groapă rituală cu depuneri de schelete umane este cel de la Baci⁷¹. Pe lângă caracterul

⁶¹ Ciugudean 2011, p. 71.

⁶² Gheorghiu, Lascu 2011, p. 185 – 186.

⁶³ Kalmar 1987, p. 166-168.

⁶⁴ Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 42.

⁶⁵ Székely 1966, p. 20.

⁶⁶ Gumă 1983, p. 78; Gumă 1993, p. 272.

⁶⁷ Ursuțiu 2002, p. 69-70.

⁶⁸ Lascu 2011, sub tipar.

⁶⁹ Vlassa, Dănilă 1962, p. 346. În lipsa unor date suplimentare care să precizeze natura umpluturii gropii și a „lipiturii arse” care căptușea pereții, nu putem face alte precizări legate de utilitatea gropii.

⁷⁰ Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 42-43.

⁷¹ Kalmar 1987, p. 166-168.

lor funerar, descoperirile din siturile menționate mai sus au fost interpretate și ca depuneri legate de un cult al fertilității și fecundității⁷².

În cadrul cercetărilor de la Limba „Șesul Orzii” au fost descoperite trei gropi, care pe baza inventarului descoperit au fost considerate complexe cu caracter votiv⁷³. Este de menționat că în două dintre cazuri, G1/1996 și G4/1998, inventarul este compus dintr-un singur vas ceramic, respectiv o ceașcă⁷⁴.

O purificare a gropii și a inventarului depus este observată în cazul gropii Gr3 (C90/S068), unde vasul sac depus în groapă prezintă urme de ardere secundară. Având în vedere că urmele de ardere secundară nu au fost observate pe zona pe care vasul era în contact cu solul, presupunem o purificare a gropii după depunerea inventarului. O astfel de practică a fost observată și pentru gropile rituale descoperite în așezarea fortificată de la Teleac⁷⁵.

Concluzii

Vasele ceramice constituie principalul inventar al gropilor rituale, apărând atât singure cât și asociate cu alte elemente de inventar. Pentru foarte puține descoperiri s-au putut face precizări în ceea ce privește utilitatea inventarului depus în groapă, unul dintre cazuri fiind descoperirea de la Lazuri, descoperire asociată cu producerea berii⁷⁶. G Szabo realizează o tipologizare a complexelor plecând de la utilitatea recipientelor depuse în gropi. Din acest punct de vedere complexul prezentat se încadrează în seria descoperirilor în care recipientele de băut și servit sunt majoritare. În această categorie sunt incluse depozitele de la Battonya, Debrecen, Igrici și Tyszapüspöki⁷⁷. Gropile rituale cu depuneri de vase sunt frecvente în descoperirile din prima vârstă a fierului din aria culturii Gáva, iar numărul recipientelor depuse în gropi variază foarte mult⁷⁸.

Pentru prima vârstă a fierului se observă utilizarea destul de intensă a chirpiciului în cadrul gropilor rituale, indiferent de semnificația simbolică a acestora. Apare asociat cu depuneri de vase, cu „căței de vatră”, cu craniile de animale, dar și cu schelete și oase umane. Este foarte interesant de menționat că pentru toate descoperirile se precizează că avem fragmente mari de chirpici, provenind de la pereții unor locuințe, nu fragmente de vetre sau cuptoare. O interpretare a complexelor în care este descoperit chirpici ca fiind depuneri

⁷² Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 42-43; Kalmar 1987, p. 166-174.

⁷³ Rustoiu, Ciută 2001, p. 125.

⁷⁴ Rustoiu, Ciută 2001, p. 120-125.

⁷⁵ Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 43.

⁷⁶ Marta 2006 – 2007.

⁷⁷ Szabó 2004, p. 86, pl. 11, 12.

⁷⁸ Menționăm doar câteva dintre descoperiri: Limba „Șesul Orzii”(Rustoiu, Ciută 2001, p. 120-125), Porumbenii Mari (Nagy, Zsolt 2010), Tășad (Chidioșan 1979, p. 87–89), Teleac (Vasiliev et al 1991), etc.

rituale legate de consacrarea unor locuințe sau gropi, interpretare oferită de M. Gumă pentru descoperirea de la Valea Timișului „Rovină”, nu poate fi exclusă. Din păcate numărul complexelor în care apare această asociere este destul de redus, ceea ce ne face să ne punem întrebarea dacă suntem în fața unor utilizări izolate a chirpiciului în gropile rituale sau este doar un viciu de cercetare?

RITUAL PITS DISCOVERED IN THE EARLY IRON AGE SETTLEMENT FROM ALBA IULIA „RECEA”

ABSTRACT

On this occasion we wish to raise for discussion ritual complexes in which adobe from the site is deposited, and which were discovered within researches carried out in 2003-2006. There have been discovered six complexes that, due to inventory or its manner of organization, may be considered pits of special character, amongst these in four cases it was noticed a “sealing” of the inventory with adobe, in their group also being found a pit with depositions of human bones.

Three complexes with deposited adobe were discovered, two amongst these being of small dimensions. Depositions of vessels were discovered in two cases, one case in which one vessel was deposited being noticed.

An attempt of chronological framework can be established only for one complex, due to ceramic material discovered within the complex. For the other two complexes there may be stated that the material from complexes belongs to Gáva habitation from the site.

We consider that presence of the bitronconical vessel decorated with horizontal grooves on the neck is a valid argument for dating the complex after the mid of HaA2 and until the mid of HaB1.

For the first period of the Iron Age it is noticed the quite frequent use of adobe within ritual pits, irrespective of their symbolic meaning. It appears in connection with vessel depositions, with „fire dogs”, with animal skulls, but also with depositions of children or human bones. Worth mentioning is that for all discoveries it is stated that we have big fragments of adobe, resulting from the walls of some dwellings, not fragments of hearths or ovens. An interpretation of complexes in which adobe is discovered as being ritual depositions related to construction of dwellings or pits, interpretation offered by M. Gumă for discovery from Valea Timișului „Rovină”, cannot be excluded. Unfortunately, the number of complexes in which this association appears is quite limited, fact which determines us to raise the question of whether we are dealing with isolated uses of adobe within ritual pits or is it only a research flaw?

EXPLANATION OF PLATES

Pl. I. 1. Location of Alba Iulia „Recea” (1) and Teleac (2); 2 – 4 Photos and drawing of pit nr. 5; 5. Cup from pit nr. 5.

Pl. 2. 1 – 2 Drawing and photos of pit nr. 3; 3 – 6 drawing and photo of pit nr.4.

Pl. 3 Gáva pottery from pit nr.3 (C90/S068).

Pl. 4 Gáva pottery from pit nr.3 (C90/S068).

Abrevieri bibliografice

- Bălan 2009 - G. Bălan, Cronologia și tipologia dărilor de bronz cu toc de înmănușare din România, *Apulum*, XLVI, 2009, p. 1 – 40.
- Berciu, Berciu 1945 - D. Berciu, I. Berciu, „Cercetări și săpături arheologice în județele Alba și Turda”, *Apulum*, II, 1943-1945, p. 1-80.
- Boroffka, Boroffka 2006 - N. Boroffka, R. Boroffka, R. Harhoiu, Gh. Baltag, *Sighișoara - Dealul Viilor*, Bistrița- Cluj-Napoca, 2006.
- Ciugudean 2009 - H. Ciugudean, „Câteva observații privind cronologia așezării fortificate de la Teleac”, *Apulum*, XLVI, 2009, p. 313-336.
- Ciugudean 2011 - H. Ciugudean, „Periodizarea culturii Gáva în Transilvania în lumina noilor cercetări”, *Apulum*, XLVIII, 2011, p. 69 – 102.
- Chidiosan 1979 - N. Chidiosan, „Raport asupra săpăturilor arheologice întreprinse în anul 1978 în satul Tășad, com. Drăgești (jud. Bihor)”, *Materiale*, 1979, p. 85-89.
- Gheorghiu, Lascu 2001 - R. Gheorghiu, I. Al. Lascu, „Considerații privind materialul hallstattian din punctul inedit Oarda „Bulza II”, *BCSȘ*, 7, 2001, p. 87-96.
- Gheorghiu, Lascu 2011 - Raluca Gheorghiu, I. Lascu, „Gropi cu depuneri de oase umane descoperite în așezările din prima vârstă a fierului din spațiul intracarpatic”, *Apulum* XLVIII, 2011, p. 185 – 194.
- Gumă 1983 - M. Gumă, „Contribuții la cunoașterea culturii Basarabi în Banat”, *Banatica*, VII, 1983, p. 65-138.
- Gumă 1993 - M. Gumă, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*, *Bibliotheca Thracologica*, IV, București, 1993.
- Kalmar 1987 - Z. Kalmar, „Contribuții la cunoașterea ritului funerar hallstattian”, *SCIVA*, 38, 2, 1987, p. 166-174.
- Kemenczei 1982 - T. Kemenczei, „Die siedlungsfunde der Gáva-Kultur aus Nagykovács”, *FolArch*, XXXIII, 1982, p. 73-93.
- Kemenczei 1984 - T. Kemenczei, *Die Spätbronzezeit Nordostungarum*, Budapest, 1984.
- Lascu 2011 - I. Lascu, „O groapă din prima vârstă a fierului cu depunere de craniu de bovidu de la Alba Iulia – „Dealul Furcilor”, *AMP* 2011, sub tipar.
- Lascu 2012 - I. Lascu, „A pit with cup depositions from first period of the Iron Age from Alba Iulia”, *Satu Mare*, 2012, sub tipar.
- Lascu, Gheorghiu 2009 - I. Lascu, R. Gheorghiu, „Un sceptru de corn din așezarea din prima vârstă a fierului de la Alba Iulia „Dealul Furcilor-Monolit”. *Apulum* XLVI, 2009, 593-599.
- László 1973 - A. László, „Considerații asupra ceramicii de tip Gáva din hallstattul timpuriu”, *SCIVA*, 24, 4, 1973, p. 575-609.
- László 1994 - A. László, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați*, *Bibliotheca Thracologica*, VI, București, 1994.
- Lupu 1989 - N. Lupu, *Tilișca. Așezările arheologice de pe Cățanaș*, București, 1989.
- Marta 2006-2007 - L. Marta, „Groapa 154 a așezării din epoca bronzului de la Lazuri. Depuneri de obiecte legate de producerea berii preistorice?”. *Satu Mare* XXIII – XXIV/1, 2006 – 2007, p. 111-129.
- Moga et al. 2004 - V. Moga, R. Ciobanu, C. Plantos, R. Ota , I Lascu, *Alba Iulia, jud. Alba Intreprinderea Monolit S.A.*, în CCA, 2004, p. 35-36.
- Moga et al. 2005 - V. Moga, H. Ciugudean, R. Ciobanu, A. Dragotă, C. Inel, M. Drâmbărean, C. Plantos, I. Lascu, R. Ota, „Alba Iulia, jud. Alba Societatea „Monolit”, *CCA*, 2005, p. 51-53.
- Moga et al. 2006 - V. Moga, G. Bounegru, H. Ciugudean, R. Ciobanu, I. Lascu, R. Ota, C. Plantos, „Alba Iulia, jud. Alba „Dealul Furcilor-Monolit”, *CCA*, 2006, p. 72-73.

- Moga et al. 2007 - V. Moga, G. Bounegru, I. Lascu, R. Ota, C. Plantos, C. Inel, G. Rustoiu, O. Oargă, „Alba Iulia, jud. Alba „Dealul Furcilor-Monolit”, CCA, 2007, p. 65-67.
- Nagy, Körösfői 2009 - J. G. Nagy, Z. Körösfői, „Koravaskori tároló gödör a Nagyalambfalva – Várfele (Harghita megye) lelőhelyről”, *Kutatók a Nagy-Küküllő felső folyása mentén*, Cristurul Secuiesc, 2009, p. 43-66.
- Nagy, Zsolt 2010- J. Nagy, K. Zsolt, „Early Iron Age storage pit from Porumbenii Mari – Varfele (Harghita County)”, *Satu Mare XXVI/I*, 2010, p. 133 - 152.
- Pankau 2004 - C. Pankau, *Die älterhallstattzeitliche Keramik aus Mediaş/Siebenbürgen*, Bonn, 2004.
- Preda 1960 - C. Preda, „Săpăturile arheologice de la Sîncrăieni”, *MCA*, VI, 1960, p. 825-869.
- Rustoiu, Ciută 2001 - G.T. Rustoiu, M. Ciută, „Considerații cu privire la unele descoperiri aparținând primei epoci a fierului, din așezările de la Limba-Bordane și Limba-Șesul Orzii”, *Omagiu profesorului Nicolae Gudea, Zalău*, 2001, p. 119-134.
- Sana 2006 - D. Sana, „Descoperiri ale primei epoci a fierului”, în H. Pop, I. Bejinariu, S. Băcuet-Crișan, D. Băcuet-Crișan, D. Sana, Z. Csók, *Șimleul Silvaniei, vol. I Istoricul cercetărilor*, Cluj-Napoca, 2006.
- Szabó 2004 - V.G. Szabó, „A tiszacsegei edénydepó. Újabb adatok a Tisza-vidékiv késő bronzkori edénydeponálás szokásához”, *SA*, X, 2004, p. 81-113.
- Székely 1966 - Z. Székely, *Așezări din prima vârstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, Brașov, 1966.
- Székely 1994 - Z. Székely, „The beginning of the iron age in south-east of Transylvania”, *Marisia*, XXIII-XXIV, 1994, p. 11-15.
- Ursuțiu 2002 - A. Ursuțiu, *Etapa mijlocie a primei vârste a fierului în Transilvania. Cercetările de la Bernadea*, Cluj-Napoca, 2002.
- Ursuțiu 2006 - A. Ursuțiu, în Fl. Costea, *Augustin-Tipia Ormenișului*, vol I, Brașov, 2006.
- Vasiliev 1995 - V. Vasiliev, *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier âge du fer en Transilvanie, Bibliotheca Thracologica*, XII, București, 1995.
- Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991 - V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac*, Cluj Napoca, 1991
- Vlassa, Dănilă 1962 - N. Vlassa, Șt. Dănilă, „Săpăturile arheologice de la Sărățel”, *MCA*, VIII, 1962, p. 341-347.
- Winkler, Takacs 1980 - I. Winkler, M. Takacs, „Săpăturile arheologice de la Cicău. Descoperirile din epocile bronzului și hallstattiană”, *Apulum*, XVIII, 1980, p. 23-59.
- Zaharia 1965 - E. Zaharia, „Remarques sur le Hallstatt ancien de Transilvanie. Fouilles et trouvailles de Mediaș 1958”, *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 83-104.

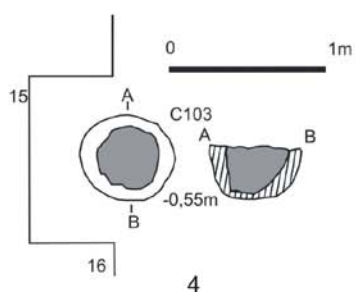
Gropi rituale din prima vârstă a fierului de la Alba Iulia „Recea”

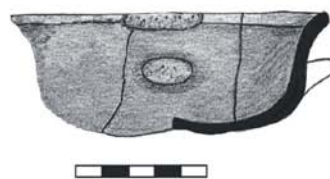
2

3

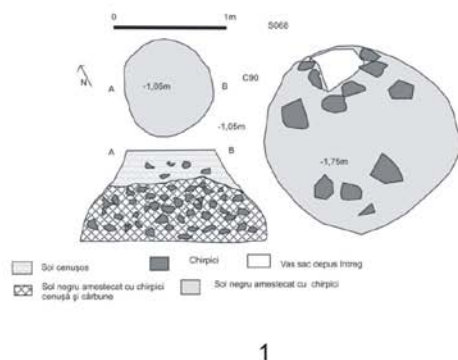

4

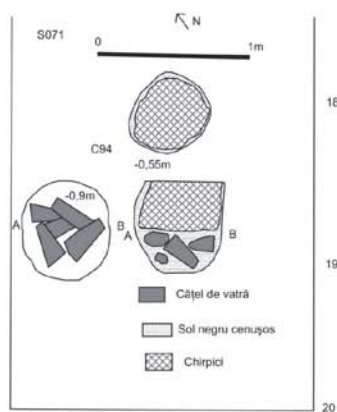
5

Pl. I. 1. Amplasarea așezărilor de la Alba Iulia „Recea” (1) și Teleac (2); 2 – 4 Foto și desen Gr. 5; 5. Ceașca descoperită în Gr. 5.

1

2

3

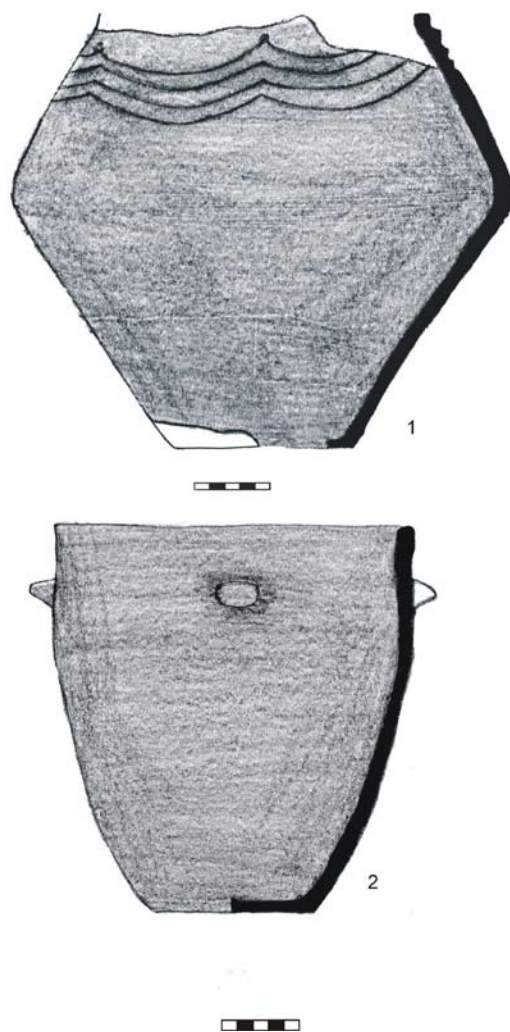
4

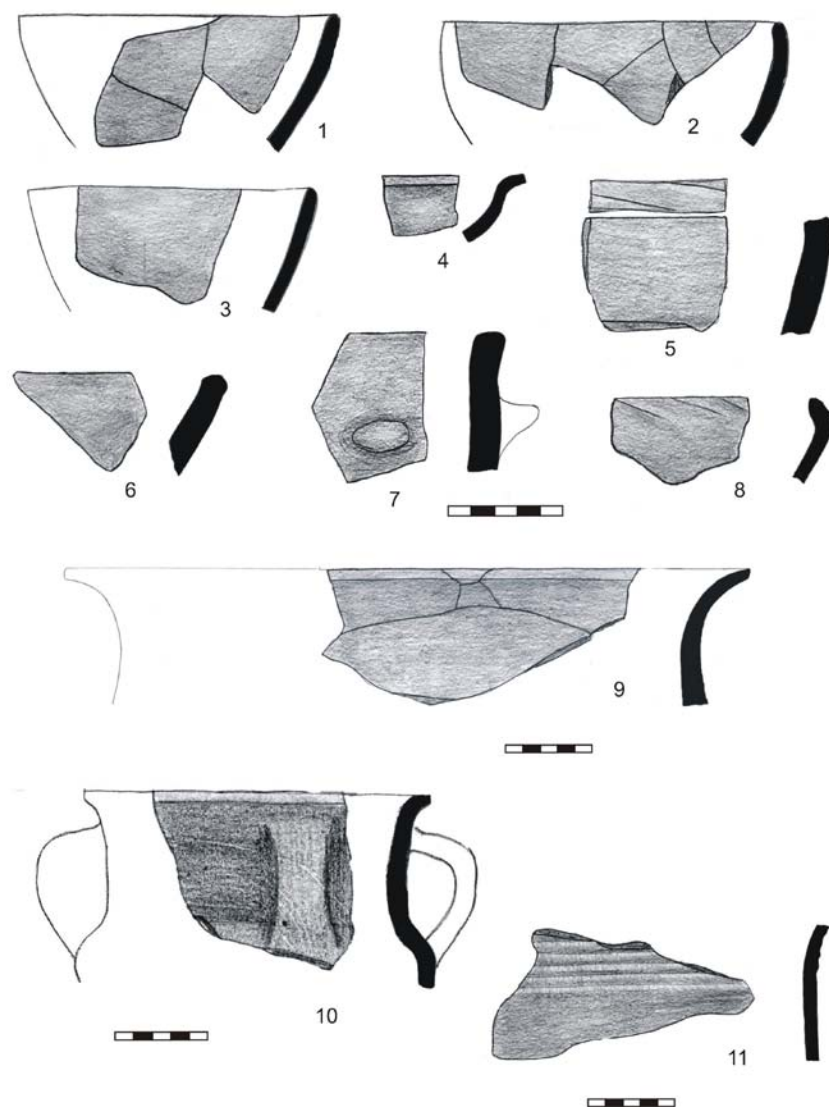
5

6

Pl. 2. 1 – 2 Desen și foto Gr. 3; 3 – 6 desen și foto Gr. 4.

Pl. 3 Material ceramic de tip Gáva din groapa rituală Gr. 3 (C90/S068).

Pl. 4 Material ceramic de tip Gáva din groapa rituală Gr. 3 (C90/S068).